

מבט על, גיליון 1489, 14 ביוני 2021

הצטרפות רע"ם לקואליציה הממשלתית:

האמנם נפרצה הדרך לשותפות פוליטית יהודית-ערבית?

אפרים לביא, מאיר אלרן, ח'דר סואעד, אילהאם שחברי, גיוני עיסא

על רקע משבר פוליטי מתמשך שלא אפשר לכונן קואליציה ולהקים ממשלה, התפתחה לגיטימיזציה של הקול הערבי בעיני רוב המפלגות היהודיות, מהימין ומהשמאל-מרכז. התהליך החל בהיסוס מצד גוש מפלגות המרכז-שמאל, נמשך כניסיון נמרץ של מנהיג הליכוד, בנימין נתניהו, לקרב אליו את הציבור הערבי לשם השגת רוב בכנסת, והגיע לשיא נוסף בחתימה עם רע"ם על הסכם קואליציוני להקמת ממשלה. המפלגות הערביות, שבמשך השנים נמנעו מצדן משותפות קואליציונית מטעמים אידיאולוגיים, נעשו קשובות יותר לציפיות הציבור הערבי מהן - להשתלב בתהליכי קבלת ההחלטות במדינה ולדאוג לצרכיו האזרחיים החיוניים. המפלגות הערביות והיהודיות אף עמדו במבחן העימותים האלימים שהתרחשו בין ערבים ויהודים בישראל במהלך ימי החג המוסלמיים והיהודיים (אפריל-מאי 2021) ומבצע "שומר החומות" ברצועת עזה, ועלה בידן לכונן לראשונה שיתוף פעולה פוליטי הלכה למעשה. מאמר זה נועד להעריך האם נפרצה הדרך לשותפות יהודית-ערבית על בסיס אזרחי ופוליטי, שאינה רק תוצאה של נסיבות מקומיות ואינטרסים פוליטיים זמניים.

לקראת הבחירות לכנסת ה-23 ולכנסת ה-24 חלה עלייה בלגיטימיות הפוליטית של המפלגות הערביות בעיני מפלגות יהודיות. מקורה של התפתחות זו בשילוב בין לחץ שהופעל על המפלגות הערביות מלמטה, מהחברה הערבית, לסלול את דרכן לקואליציה ממשלתית כדי לדאוג לצרכיה האזרחיים החיוניים, לבין האילוץ שאליו נקלעו המפלגות היהודיות היריבות מימין (הליכוד והחרדים) ומהמרכז-שמאל, בעקבות המשבר הפוליטי המתמשך והזדקקותן לקול הערבי כדי לכונן ממשלה. לעומת זאת, מפלגות הציונות הדתית הביעו התנגדות תקיפה להקמת קואליציה ממשלתית עם מפלגות ערביות, בטענה שחבריהן הם תומכי טרור שאינם מכירים בישראל כמדינה יהודית.

לאחר הבחירות לכנסת ה-23, ובהיותה המפלגה השלישית בגודלה בכנסת (15 מנדטים), המליצה הרשימה המשותפת (חד"ש, תע"ל, בל"ד, רע"ם) בפני נשיא המדינה, בצעד חסר תקדים, להטיל את המנדט להרכבת הממשלה על יו"ר מפלגת כחול-לבן. אולם, הרשימה המשותפת נחלה אכזבה מסירובה של כחול-לבן להישען עליה לצורך הקמת קואליציה בראשותה. לקראת הבחירות לכנסת ה-24 קרא ראש רע"ם, מנסור עבאס, לעמיתיו ברשימה המשותפת לאמץ נכונות עקרונית להשתלב בכל קואליציה שתקום, גם אם תהיה ממשלת ימין, בתמורה לקידום הצרכים האזרחיים של הציבור הערבי. הוא הסביר, שהכנסת אינה המקום להשגת מטרות אידיאולוגיות.

לאחר שההצעה להצניע את ההיבט הלאומי-פלסטיני נדחתה על ידי הרשימה המשותפת, רע"ם התמודדה בנפרד בבחירות לכנסת ה-24 ושמרה על כוחה (ארבעה מנדטים). לעומתה, חלה ירידה ניכרת בכוחן של שלוש מפלגות הרשימה המשותפת: חד"ש ובל"ד איבדו שני מושבים כל אחת

ותע"ל איבדה מושב אחד. חד"ש, שנהנתה עד אז מהגמוניה במערכת הפוליטית הערבית כמפלגה הגדולה שקבעה לאורך שנים את סדר היום בחברה הערבית, איבדה את הבכורה.

גישתו המעשית של מנסור עבאס שיקפה את היותו איש התנועה האסלאמית, המדגישה מלכתחילה את ההיבט הדתי והחברתי על פני זה הלאומי. בהתאם לכך בחרה רע"ם להשתתף בגלוי בשיחות משא ומתן קואליציוני שבמרכזן סדר יום אזרחי, לנצל את האפשרות לשמש "לשון מאזניים" ולבסוף להצטרף, בצעד חסר תקדים, לקואליציה ממשלתית ולשאת באחריות קולקטיבית להחלטות הממשלה.

התפתחויות אלו בקרב החברה הערבית בישראל ומנהיגותה הפוליטית ביטאו ריאליזם הגובר על פני שיקולים אידיאולוגיים. הציבור הערבי, ברובו, הוכיח שהוא מעוניין לקדם באופן מעשי את השתלבותו בחברה הישראלית בתחומי החיים השונים. הוא נתן אור ירוק לנציגיו בכנסת לנטוש את האופוזיציה ולהשתלב בהנהגת המדינה. המפלגות הערביות ערות להלכי רוח אלה בחברה הערבית, אך הן התקשו עד כה לאמץ נוסחה מוסכמת בשאלת שיתוף הפעולה הפוליטי עם המפלגות היהודיות, שתהא מבוססת על אימוץ סדר יום אזרחי ודחיית הדיון בסוגיות הלאומיות. הן נקלעו למשבר שהביא לפילוג ולפגיעה משמעותית בכוחן הפרלמנטרי (ירידה מ-15 מנדטים ל-10).

גישת הריאליזם היא מטבעה הפיכה, משום שהיא תלויה בקשר נסיבתי זמני וניתן לסגת ממנה אם לא תישא פירות. עם זאת, הפרגמטיזם של המפלגות הערביות כיום ונכונות המפלגות היהודיות להכיר בלגיטימיות הפוליטית שלהן, הם בבחינת פריצת דרך תודעתית בשני הצדדים, היוצרת סיכוי להמשכיות. המנהיגות הפוליטית הערבית, המפולגת בכלל וגם בסוגיית ההשתלבות הפוליטית, תצטרך לקיים שיח בנושאים אלה בתוכה ועם הציבור הערבי. יהיה עליה ללבן שאלות יסודיות וקשות הנוגעות להשתלבות בחברה הישראלית, תוך שמירה על הזהות הלאומית ועל איזונים בין זהות אזרחית לבין זהות אתנית-תרבותית. מדובר בהבניה של שיח חדש, עמוק וממושך בחברה הערבית, העשוי אולי להוביל לגיבוש תפיסה מעודכנת - שוודאי לא תהיה מוסכמת על כל המפלגות וכלל הציבור הערבי - של יעדים אסטרטגיים מוסכמים, שניתן יהיה לממשם באמצעות מנהיגים פוליטיים וחברתיים, יחד עם פעילי החברה האזרחית, אנשי רוח ואקדמיה.

ככלל, החברה הערבית הוכיחה את נאמנותה למדינה ולחברה הישראלית במשך השנים. היא אימצה דרכים בלתי אלימות לבטא את זהותה הלאומית ומצוקותיה והתמקדה בדרישה לשינוי במדיניות כלפיה על מנת לאפשר את תהליכי השתלבותה במרקם החיים במדינה. בעימותים האלימים בימי הרמדאן ועיד אל-פיטר (אפריל-מאי 2021) ומבצע "שומר החומות", שגלשו מתקריות בהר הבית ובמזרח ירושלים אל תוך הערים המעורבות וישובים נוספים, החברה הערבית ורוב מנהיגותה גילו איפוק ואחריות. הן לא נגררו להתפרעויות שבהן היו מעורבים בעיקר צעירים משולי החברה הערבית, משוסים על ידי קבוצות רדיקליות לאומניות, וקבוצות קיצוניות מקרב הימין היהודי העמוק. עדין מוקדם להעריך את ההשפעה שתהיה לאירועים קשים אלה בטווח הארוך על יחסי יהודים-ערבים ועל מגמת ההשתלבות של הערבים במרקם החיים הישראלי. עם זאת, בשלב זה נראה כי המפלגות הערביות והיהודיות צלחו את מבחן המהומות ועלה בידן לקיים שיתוף פעולה פוליטי, הלכה למעשה. הצלחתה של הממשלה החדשה עשויה

לתרום ליכולתם המשותפת של ערבים ויהודים בישראל להתגבר על המשבר ולהתייחס אליו כהזדמנות לפריצה קדימה.

כעקרון, על הממשלה להימנע מלהעניש את כלל החברה הערבית בשל ההתפרעויות של קבוצות לא גדולות, ולהתמקד במיצוי הכלים שמאפשר החוק נגד הפורעים. ההבנות שהושגו עם רע"ם במסגרת המשא ומתן הקואליציוני להקמת ממשלת האחדות, הכוללות יישום תכניות לטיפול בתופעות האלימות והפשעה ומימוש תכניות סיוע ותקצוב רב-שנתיות בתחום הכלכלי והחברתי ותכנון הבנייה, עשויות לבסס ואף להאיץ את תהליכי ההשתלבות של הערבים בחברה ובמדינה.

השיחות הקואליציוניות שקיימו מפלגות מגוש השינוי, כולל מפלגת ימינה, עם המפלגות הערביות, אכן מעידות על תהליך משמעותי של מתן לגיטימציה לקול הערבי. יחד עם זאת, צפוי כי ממשלת אחדות של גוש מפלגות המרכז-שמאל, הכוללת גם את רע"ם ומתבססת על סדר יום אזרחי, תהיה חשופה לדה-לגיטימציה מצד הציבור היהודי שרובו עדיין מתנגד להעניק לגיטימציה פוליטית לחברה הערבית, וכן מצד האופוזיציה הימנית, בטענה שאין לממשלה רוב יהודי (כפי שנעשה בשעתו לממשלת רבין השנייה בשנים 1992-1995). אם ממשלת האחדות תתגלה גם כבלתי יציבה ולא תחזיק מעמד לאורך זמן, יפחת הסיכוי לכונן בעתיד ממשלות בהשתתפות ערבית לנוכח תקדים כושל.

לפיכך, על המפלגות היהודיות מוטלת אחריות לאימוץ מדיניות ברורה של הכרה בלגיטימיות של הקול הערבי ושל המפלגות המייצגות אותו. אין מנוס מהכרה בכך שהמציאות הדמוגרפית והפוליטית הקיימת מחייבת הכרה בהיות האזרחים הערבים שווי זכויות ונציגיהם בכנסת הם ביטוי לפנייה של ההחברה וממרקם החיים במדינה. עקב כך הם מהווים בהכרח ובצדק כוח פוליטי שנכון לנהל עמו משא ומתן קואליציוני ולקיים אתו שותפות פוליטית. אם תתרחש, תתרחב ותתמסד הכרה זו, הבחירות לכנסת ה-24 וכינון הממשלה ה-36 עשויים להירשם כפריצת דרך תודעתית ומעשית בהכשרת הקול הערבי, שאולי תצמיח שיתוף פוליטי שיתרום לשיפור ניכר במעמדה של החברה הערבית לטובת המדינה והחברה הישראלית בכללה.